

50 år siden operasjo

Idag er det 50 år siden den tyske krigsmaskinen veltet inn over Sovjet.

Da startet et drama som i løpet av noen få dager utviklet seg til å bli det mest forferdelige blodbad i menneskehetens historie. På østfronten ble den andre verdenskrigen avgjort. Da de tyske hærene var jagd tilbake etter fire års krig, lå ca. 20 millioner dode sovjetere igjen, kanskje tre millioner tyske soldater, og flere hundre tusen østeuropeere. I ly av fronten hadde Hitler sluppet sin rasegalskap los over 6-7 millioner jøder, slavere og andre, som ble tilintetgjort med tysk grundighet. 1)

Ikke trodd

Fortsatt er det mange usette kort i det pokerspillet som Tyskland, Storbritannia, Frankrike og Sovjets makthavere spilte i åra 1939-41. Fra sovjetiske kilder veit vi fortsatt lite. Tilgjengelig materiale tyder på at Stalin og toppledelsen i Kreml ikke var istand til å oppfatte varslene om det forestående tyske angrepet, først og fremst fordi det så totalt brøt med deres analyse av tyske interesser. 2) Det kom varslere fra Richard Sorge i Japan, fra Leopold Trepper i Frankrike, fra KGB og GRU agenter over hele verden, i et antall av mellom 84-100 i følge en kilde. 3) Det kan tilogmed se ut til at det kom varslere fra von Schulenberg, den tyske ambassadøren i Moskva.

Motstandsgruppene til Harro Schultze-Boysen og Arvid Harnack meldte også om angrepet direkte fra Berlin. Det samme gjorde Aleksander Rado fra Sveits, med kilder inn i Wehrmacht.

Det omfattende sovjetiske etterretningsapparatet oppfattet angrepsdatoen. Men det militære og politiske apparatet klarte ikke å skille de riktige meldingene fra den store mengden av falske og desinformierende meldinger, og heller ikke å analysere dem riktig. Det beste beviset på det var Churchills personlige telegram til Stalin om det samme fra 3. april 1941. Det ble mistrodd og feiltolket. Parallellen til Norge de siste dagene før 9. april 1940 er slående. På tross av flere meldinger til Utenriksdepartementet om det forestående tyske angrepet på Norge, klarte heller ikke den norske regjeringa å analysere det riktig. Stalin var mistenksom mot Churchill, og han hadde ingen stab som kunne eller turde motsi han.

Sovjetisk motangrep?

I Folkekommissarienes råd, den sovjetiske regjeringa, gikk diskusjonen høyt om krigsfaren. I møte i rådet den 15. mai la generalstabssjef Sjukov fram et forslag om et strategisk angrep mot Tyskland med 152 divisjoner, før den tyske oppmarsjen var fullført, og Wehrmacht ennå ikke hadde inntatt sine angrepsposisjoner. Angrepet skulle ha ho-

vedretning mot Krakow, Katowitz og Olmutz, og deretter avskjære Øst-Prøyen mot Gdansk ved Østersjøen, for å utslette de 100 tyske divisjonene i dette området. Men den forsiktige Stalin avsto forslaget. Han ønsket ingen framskynding av krigsutbruddet i øst. Sovjet hadde hatt stor gevinst av ikke-angrepspakten med Tyskland, og all utsetting tjente til Sovjets fordel. Først tre timer før det tyske angrepet ble den alminnelige mobiliseringa satt igang, men fortsatt under tvil.

Ønsket allianse

Denne fantastiske feilvurderinga står i kontrast til den statsmannskløkt som Stalin hadde vist i det diplomatiske spillet i 1939 og 1940. Sovjets utenrikspolitikk fram til ikke-angrepsavtalen med Tyskland i september 1939 var å skape en allianse med de vestallierte mot Tyskland. En slik allianse forutsatte at Polen, Tsjekkoslovakia og Romania måtte godta at Sovjet kunne oppmarse til den tyske grensa. Dette kravet godtok de vestallierte aldri, og aller minst Polen. Polen var det mest åpenbare tyske slaktofferet, håpløst forlatt i hendene på Pilsudskis regime. Det fantes knapt en tysk offiser som ikke ville oppløse staten Polen, som på sin side fant trøst i håpløst akterutseilte militærdoktriner, og et innenriks terrorstyre som splittet nasjonen. Polen var «a dead duck», og hadde seg selv å takke.

Stalins Finlandspolitikk i 1939 var begrenset til å sikre Leningrad og Murmansk, men å avstå fra ytterligere territoriale krav. Krigen med Japan i juli og august 1939 ga Stalin muligheten for å sikre sin østgrense, etter å ha rettet et knusende slag mot det japanske angrepet ved Mandsjuko, og tvunget Japan til fred. En rask gjennomført troppeforflytning til det fjerne østen, ble etterfulgt av en like rask tilbakeflytning, og styrkeforholda mot vest ble ikke vesentlig endret.

Men noen allianse med de vestallierte var umulig med Chamberlain ved roret i Storbritannia. Først etter at sammenbruddet i Norgesfelttoget veltet Chamberlain-regjeringa og skjøv fram Churchill, ble det satt en effektiv stopp for britiske følelser mot tilsvarende kretser i Tyskland. Båten var forlenget gått da Hitlers etterfølger nummer to Rudolf Hess, fløy til Skottland i mai 1941 i et siste forsøk på å få til en allianse med Storbritannia mot Sovjet. Hans mulige allierte hadde mistet makta, og han ble istedet oppvartet av fangevoktere i SOE. Etter at det britiske sammenbruddet i Norge hadde ført Churchill til makta, var et viktig kort på plass i Stalins kabal. Etter at Hitler angrep i vest, var det diplomatiske spillet nesten vunnet.

Hitlers største feil

Hitlers største strategiske feil var angrepet på Belgia, Nederland og Frankrike i mai 1940. Med dette angrepet skrinla han for all tid muligheten for en allianse med vestmaktene mot Sovjet, sjøl om den ikke helt utelukket mulighetene for en fredelig løsning med Storbritannia. Denne fatale beslutninga var sterkt inspirert av suksessen i Norge. Nazi-Tyskland var i en stemning av overmot – og realiseringa av

den gamle tyske drømmen om europeisk Germania fra Atlanterhavet til Ural var satt på kartet. Hitler demonstrerte for all verden at han ikke var noen stor statsmann. Med en unngåelig krig mot Sovjet like foran, tvang han nå sine mulige venner i vest til å begynne å tenke nytt. Han brøt dermed hovedaksen i den tyske militærdoktrinen siden 1. verdenskrig: Aldri mer tofronts krig.

Sovjets utenrikspolitikk under Litvinov mislyktes i å opprette en allianse med vestmaktene i 1939, men Hitlers angrep i vest og det britiske nederlaget i Norge fikk samme effekt. Fra høsten 1940 var den tysk-sovjetiske ikke-angrepspakten dager talle, og det gikk mot en ny verdensomfattende allianse mot Tyskland og aksemaktene.

Fascismens sjølmord

Ikke-angrepspakten med Tyskland hadde åpnet for den sovjetiske besettelsen av Baltikum og deler av Polen. Dette øket dramatisk dybden i det sovjetiske forsvaret. På tross av at store sovjetiske flystyrker ble ødelagt allerede den 22. juni, og landstridskrefter ble innringet og ødelagt i de neste kaotiske ukene var avstandene så store at det ble tid til å reorganisere og å lære.

Hitlers generaler hadde en fordel framfor Stalins. De hadde en sterk og sikker posisjon, og kunne være uenige. Stalin hadde rensket ut den øverste militære ledelsen så sterkt at knapt noen – unntatt Sjukov og Timosjenko – kunne være sikre på å beholde sine kommandoer hvis de var uenige. Men dermed hadde Stalin også sikret seg et enhetlig offiserskorps som var ekstremt resultatorientert og effektivt. Det viste seg etter de første forvirrende dagene etter 22. juni at de også var ekstremt lærenemme, og det var det som kom til å telle. Utrenkingene hadde ikke lammet Den Røde Hær.

Stalins krigsledelse ble like forsiktig og nøktern som hans diplomati. Ingen eventyrprosjekter eller geniale påfunn, men utsliting av Wehrmacht i en stadig vanskeligere dybdekrig, stoppet til slutt stormløpet foran Moskva sent på høsten 1940, og foran Stalingrad ved årsskiftet 1942-43.

Med Operasjon Barbarossa startet Hitler nedtellinga for Det Tredje Riket og sin egen undergang. På godt og på vondt kom Sovjet til å demonstrere at det hadde den livskraft og de ressurser som var nødvendig, med god hjelp av den alliansen med vestmaktene som endelig ble etablert.

LARS BORGERSRUD

Noter:

- 1) En gjennomgang av krigens tapstall finnes i Rudiger Overmans «55 Millionen Opfer des Zweiten Weltkrieges? Zum Stand der Forschung nach mehr als 40 Jahren». Militärgeschichtliche Mitteilungen 2/90, Militärgeschichtlichen Forschungsamt, Freiburg.
- 2) Sjukovs og Krustsjovs erindringer, og Gordievskij/Andrew: «KGB» belyser denne diskusjonen fra forskjellige ståsted.
- 3) Gordievskij, II s. 332.

